

SÂHİBZÂDE MEHMED ŞEVKET EFENDİ’NİN MEDHAL-İ MÛSİKÎ VE TELHÎS-İ MÛSİKÎ ESERLERİNDE YER ALAN İLÂHİLER

Şahin ÇAMLI¹

ÖZET

Osmanlı Maârifî’nde mûsikî derslerinin okul müfredatında yer almaya başlamasıyla birlikte bu dersler için kaynak ihtiyacı da doğmuştur. XIX. Yüzyılın sonlarından itibaren pek çoğu mûsikî muallimlerin yazılan ve Maârif Nezâreti onayıyla basılan mûsikî kitaplarından ikisi *Medhal-i Mûsikî* ve *Telhîs-i Mûsikî*’dir. Sâhibzâde Mehmed Şevket Efendi tarafından genel olarak Batı müziği esasına dayanarak kaleme alınan bu iki kitap, okul müziği repertuarı açısından zenginliğiyle dikkat çekmektedir. Eserlerin Türk mûsikîsi formlarına göre “nakş”, “türkü”, “koşma”, “şarkı” vb. sınıflandırıldığı kitaplarda, ikisi *Medhal-i Mûsikî*’de olmak üzere üç tane de “ilâhi” bulunmaktadır. Bu makalenin amacı, bu üç ilâhinin günümüz Türk Müziği notasyonu ile yeniden yazılarak incelenmesi ve bu sayede Dini Mûsikî repertuarımıza kazandırılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Sâhibzâde Mehmed Şevket, İlahi, Şuğul, Cüd Bi Lutfik, Hak Şerleri Hayreyler, Okul Müziği.

THE HYMN COMPOSITIONS IN THE BOOKS “MEDHAL-İ MÛSİKÎ” AND “TELHÎS-İ MÛSİKÎ” BY SÂHİBZÂDE MEHMED ŞEVKET EFENDİ

ABSTRACT

With the musical courses included in curriculums of the educational system during the XIX. century, the need for source material for the music courses occurred. The two of the works, most of written by the musical lecturers and published with the approval of the Ministry of Education, are Entrance to the Music and the Synopsis of the Music. These two books, which were written by Sâhibzâde Mehmed Şevket Efendi and based on the West music, take attance with their richness of school music repertoire. In the books, which were classified to the form of “nakş”, “türkü”, “koşma”, “şarkı” etc. there are three “ilâhi” too, two of them are in Entrance to the Music. The aim of this work to rewrite and examine these three ilâhi with the notation of today’s Turkish music and by the way giving them place in our Religious Music repertoire.

Keywords: Sâhibzâde Mehmed Şevket, İlahi, Şuğul, Cüd Bi Lutfik, Hak Şerleri Hayreyler, School Music.

GİRİŞ

Osmanlı Maârifî’nde mûsikî kitaplarının yayınlanması XIX. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Bunun öncesinde münferit anlamda kitaplar yazılmış olsa da, mûsikî eğitiminde nota kullanılmıyor olmasının da etkisiyle kitapların müfredata girmesi gecikmiştir. Yayınlanan ilk ders kitapları Batı mûsikîsi temelini verildiği eserlerdir. Genellikle Batı’da basılmış olan eserlerden ilham alınarak ya da birebir aynısının Türkçe’ye çevrilerek yayınlandığı bu kitaplar mûsikî tedrisâtında birlik sağlanmasına yönelik atılmış önemli bir adım olmuştur. Derslerde ağırlıklı olarak nota eğitiminin verilmesi müzik kitaplarının yazımında Batı müziği temelini esas alınmasını zorunlu kılmıştır. Bunun yanında Türk mûsikîsini anlatan ya da iki müziği mukayese eden kitaplar da mevcuttur. (Özden, 2013: 78) Sâhibzâde Mehmed Şevket Efendi’ye aid *Medhal-i Mûsikî* ve *Telhîs-i Mûsikî* adlı eserler, bunlara örnektir.

Bahsedilen mûsikî kitapları, birkaçı dışında Batı müziği nazari bilgilerini içermektedir. “*Mahzen-i Mûsikî veya Dilkeş*”, “*Gülzâr-ı Mûsikî*”, “*Nota Dersleri*”, “*İlk Mûsikî Kitabı*” gibi bazı kitaplar ise nazari bilgilerin yanında şarkı, marş vb. okul müziği repertuarı içermektedir. *Medhal-i Mûsikî* ve *Telhîs-i Mûsikî* kitapları da bu açıdan zengin, eserlerin birçoğunun müellife ait bestelerden

¹ Marmara Üniversitesi, sahincamli@hotmail.com

oluşması yanıyla da dikkat çekicidir. Kitaplarda yer alan eserler formlarına, ritm yapılarına göre sınıflandırılmıştır. Nakş, koşma, türkü, şarkı gibi formların yanında ilâhi formunda eserler de Sâhibzâde Mehmed Şevket'in kitaplarında yer almaktadır.

Sâhibzâde Mehmed Şevket Efendi ve Eserleri

Araştırmalarımızda Sâhibzâde Mehmed Şevket Efendi'nin hayatı hakkında detaylı bilgilere ulaşamadık. Eserlerini "M. Sahib" olarak imzalayan müellifin tam adını ve İzmir Karşıyaka'da ikâmet ettiğini de Osmanlı Maârif Nezâreti belgelerinden öğreniyoruz. Bu belgelerden tesbit edebildiğimiz kadarıyla Sâhibzâde Mehmed Şevket Efendi'nin Aydın Maârif Müdürlüğü kanalıyla Maârif Nezâretine bir arzuhal yazdığı ve rüşdiyyelerin birinci senesinde okutulmak üzere *Medhal* ve *Telhîs-i Mûsikî*, ikinci ve üçüncü sene okutulmak üzere *Mebâdî-i Mûsikî* eserlerini önerdiğini görüyoruz:²

"Maârif-i Umûmiye Nezâreti Celîlesi Cânib-i Âlîlerine

Nâzır Beyefendi Hazretleri

Bi'l-umûm mekâtib-i rüşdiyyenin birinci senesinde tadrîs olunmak üzere fenn-i mûsikîye âid olarak te'lîfine muvaffık olduğu Medhal û yâhud Telhîs-i Mûsikî ve ikinci ve üçüncü senelerinde tadrîs olunmak üzere Mebâdî-i Mûsikî nâmındaki eserin gelecek sene-i tadrîs programına idhâl ve kabûl olduğu takdirde ba'dehû tab' ve temsîl edilmek üzere evvel emirde müsevvede ve projelerinin leffîyle şâyân-i kabul olub olmadığının nezâret-i celîlelerinden isti'lâmı İzmir'de Karşıyaka'da mukîm Sâhibzâde Mehmed Şevket Efendi tarafından verilen arzihâlde istidâ' olunmuş ve mezkûr müsvedde ile proje leffen takdim kılınmış olmakla muktezasının îfâ ve emr û inbâ rica olunur efendim hazretleri.

25 Temmuz 1327

Maârif Müdürü" (BOA, MF.MKT, 1174-64)

Maârif Nezâretinden gelen cevapta *Mebâdî-i Mûsikî* için talep reddedilmiştir. Ancak *Medhal-i Mûsikî* ve *Telhîs-i Mûsikî*'den bahsedilmemektedir:

"30 Temmuz 1327

Fenn-i mûsikîye aid te'lîfine muvaffık olduğu Mebâdî-i Mûsikî nâmındaki eserin programa idhâli hakkında İzmir'de mukîm Sâhibzâde Mehmed Şevket Efendi tarafından verilip Aydın Maârif Müdürlüğünün işbu tahrîratıyla irsâl olunan kitab Meclisde mütâla'a olundu. Nezâretce yeniden bir program yapılmadıkça bu ve emsâli kütüb ve resâ'il hakkında Meclisce beyân mütâla'a mümkün olamayacağından merbût kitabın sahibine îadesi zımında Aydın Maârif Müdürlüğüne irsâline müsâ'ade buyrulmak bâbında emr û fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

23 Şâbân 1329 ? / 6 Eylül 1327 ?" (BOA, MF.MKT, 1174-64)

Sâhibzâde Mehmed Şevket Efendi'nin tespit edebildiğimiz dört eseri bulunmaktadır. Bunlardan üçü okullarda mûsikî eğitimini amaçlayan kitaplardır:

1. *Mebâdî-i Mûsikî* (1326)
2. *Medhal-i Mûsikî* (1330)
3. *Telhîs-i Mûsikî* (1330)

Müellifin bunların dışında *Rast Faslına Mahsus Nota İle Lâhikası* adlı bir eserinin bulunduğu, diğer kitapların arka kapaklarında yer alan bilgilerden anlaşılmaktadır. *Telhîs-i Mûsikî*'nin arka kapağında *Müellifin Eser-i Sâiresi* başlığı altında "*Rast Faslı*" ibâresi yer almaktadır. *Medhal-i Mûsikî*'nin arka kapağında ise müellifin diğer eserlerinden biri de "*Rast Faslına Mahsus Nota İle Lâhikaları*" olarak ifâde edilmiştir. Bu eserle ilgili en detaylı bilgi ise *Mebâdî-i Mûsikî*'de yer almaktadır. *Mebâdî-i Mûsikî*'nin arka kapağı tamamen bu esere ayrılmıştır:

"Diğer Eseri

Rast Faslına Mahsus Nota İle Lâhikası

Birinci Sene-i Tadrîsi İçin Derc Edilmiştir

Münderecâtı

Bir Peşrev, Bir Kâr, Bir Beste, İki Nakş, Üç Semâi

Ve Bir Şarkı, Bir Letâif İle Osman Paşa

Ve Selahattin Niyazi Ve Enver

Beyler Sitayîşi

Notaları

² *Medhal-i Mûsikî* ve *Telhîs-i Mûsikî* eserlerinin basım yılının 1330, yazışma tarihinin ise 1327 olduğu dikkate alındığında müellifin bu eserleri de basım tarihinden çok daha önce kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

1327 Sene

İzmir" (M. Sahib, 1326)

"Birinci sene-i tederîsi için derc edilmiştir" ibaresi, bu eserin okullarda okutulmak üzere hazırlanmış bir repertuvar kitabı olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Ancak bir kopyasına ulaşamadığımız için kitabın içindeki eserler hakkında elimizde detaylı bilgi bulunmamaktadır.

Sâhibzâde Mehmed Şevket Efendi'nin tespit edebildiğimiz ilk eseri olan *Mebâdî-i Mûsikî*, Hicrî 1326 yılında İstanbul Mîzân-ül Hukuk Matbaası'nda basılmıştır. Kapağında "sahib ve neşri", "Bekir Behlül" olarak ifade edilmiştir.

Eser üç kısımdan oluşmaktadır. Bu kısımlar ön kapakta şu şekilde özetlenmiştir:

"Kısmı Evvel

Birinci Sene Tederîsi İçin

Sadâ, ihtizâz, gamgame, tanîn husûsât-ı hikemiyesi ve mahsûsât-ı tâbiyyesi

Kısm-ı Sâni

Silsile-i tâbiyye ve ârıza, makâmât-ı mütedâvile ve gayr-ı mütedâvile ve hüsn-i ünsiyyet ve şed yolları, fasulların ve âyinlerin usûl ve kavâidi

Kısmı Sâlis

Müzik ve vokal, macör, minör, gamm-ı makâmâtın notaları" (M. Sahib, 1326: 1)

Buradan da anlaşılacağı üzere ilk iki bölüm Türk Mûsikîsi nazariyatına ağırlık vermektedir. Üçüncü bölüm ise tamamıyla Batı müziği temel bilgilerini içermektedir. Eserin geneline bakıldığında, Rüşdiyyeler için ağır bir içerik ve dile sahip olduğu görülmektedir. Ancak özellikle Türk Mûsikîsi açısından diğer eserlere göre daha fazla ve nitelikli nazari bilgileri içermektedir.

1330 yılında İzmir Âheng Matbaası'nda basılan *Medhal-i Mûsikî*'nin kapağında "Zükûr ve İnâs Mekâtib-i Devre-i Evveli İkinci ve Devre-i Mutavassıta Birinci Senesi Talebe ve Tâlibâtı İçin Tertib Edildi" ifâdesi yer almaktadır. "Münderecâtı" başlığı altında ise kitabın içeriği hakkında şu bilgi verilmektedir: "Sadâ ve sükûtun cinsi ve envâ'i, zaman ve usûl ve saz isimleriyle silsile-i tabî'yye ve ârıza kavâidi ve makâmât-ı meşhûreden fennî yirmi beş neşîde ve kırk beş şekil notaları ile tatbikatı." (M. Sahib, Medhal-i Mûsikî, 1330: 1)

Telhîs-i Mûsikî de 1330 yılında İstanbul Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası'nda neşredilmiştir. *Medhal-i Mûsikî*'nin devamı niteliğinde bir eserdir. Kapağında "Maârif Nezâret-i Celîlesi'nin 1777/6570 ve fî 16 Teşrin-i Evvel Sene 1326 Emrini Müteâkıb Tanzim ve 266/6474 ve fî 13 Ağustos Sene 1327 Emriyle Ta'dil Edilen Program Mûcibince İbtidâi Üçüncü ve Rüşdî Birinci Sene Talebe ve Tâlibâtı İçin Tertib Edildi" ifadesi yer alan kitabın münderecâtı şu şekilde ifade edilmektedir: "Sadâ ve sükûtun cinsi ve envâ'ı, tasnîf-i sadâ ve zât ve sıfat ve ahvâl-i sadâ, silsile-i tabî'yye ve ârıza notalarıyla ba'zı usûl ve müddetleri ve saz isimleri, makâmât-ı meşhûreden bazılarıyla gam, majör, minör ta'rîfâtı ve yirmi altı neşîde ile kavâid-i sâbikanın tatbikatı ki on dördü kavâid ve yirmi altısı tatbikat olarak mecmûa otuz sekiz derstir." (M. Sahib, Telhîs-i Mûsikî, 1330: 1)

Medhal-i Mûsikî ve *Telhîs-i Mûsikî*, dönemin kitaplarında olduğu gibi Batı müziğini temel almaktadır. Nota, makam ve usûllerin Türk Mûsikîsindeki karşılıkları yazılsa da içerik genelde Batı müziği üzerinedir. Türk mûsikîsine ilişkin çeşitli kavramlar kullanılmış ancak bunlar hakkında detaylı bilgi verilmemiştir. Örneğin şed kavramından bahsederken "tafsîlâtı Mebâdî'de" denilerek *Mebâdî-i Mûsikî*'ye atıfta bulunulmuştur.

Şarkıların başında Batı müziği tonlarına karşılık gelen makamlar yazılmıştır. Ancak bu konuda yanlış ifadeler de kullanıldığı görülmektedir. Zira müellif nota yazımında Batı müziği kalıpları kullanmakta ve bunu da savunmaktadır. Bunu *Telhîs-i Mûsikî*'de geçen şu ifâdeden anlıyoruz: "Bazı Hicaza âit ağazeleri Si Bemol üzerinden notaya çekenler sebebini beyân buyururlarsa bizi ikâz ederler." (M. Sâhib, Telhîs-i Mûsikî, 1330: 51) Bu görüşten hareket eden müellifin Hicaz makamını notaya alırken donanımında Fa Diyez ve Do Diyez değiştiricileri olan Re Majör kalıbını kullandığını görmekteyiz. Benzer durumlar neredeyse tüm eserlerde tekrarlanmış; örneğin hem Evc hem de Ferahnak makamları Re Majör tonuyla eşleştirilmiş ya da Si Bemol Majör = Gerdâniye, La Minör = Uşşak gibi Türk Mûsikîsi komalarını görmezden gelen benzeştirmeler yapılmıştır.

Sâhibzâde Mehmed Şevket Efendi'nin telif ettiği eserlerin Osmanlı Maârifi'nde okutulduğuna dair bir belgeye sahip değiliz. Ancak *Telhîs-i Mûsikî*'nin elimizdeki orijinal örneğinde kurşun kalemle bir öğrenci tarafından yapılması muhtemel notlar alındığı dikkat çekmektedir. Bu da kitabın en azından münferit olarak bazı okul ya da okullarda mûsikî derslerinde kullanıldığı izlenimi uyandırmaktadır.

Mebâdî-i Mûsikî eserinin aksine *Medhal-i Mûsikî* ve *Telhîs-i Mûsikî* okul müfredatına daha uygun görünmektedir. Özellikle okul müziği repertuarı açısından oldukça zengin eserlerdir. 16'sı iki kitapta da ortak olarak yer alan toplam 34 eserin birçoğu bugün bile okullarda okutulabilecek niteliktedir.

İki kitapta da repertuar olarak verilen eserler usulüne ya da “şarkı”, “türkü”, “nakş”, “ilâhî” vb. formuna göre sınıflandırılmış, bu usuller ve formlar hakkında yer yer kısa bilgilere yer verilmiştir. Eserlerin başında usûl-tempo ve makam-ton bilgileri yan yana verilmiş, birçok eserde metronom bilgisi de yazılmıştır.

İlâhî formuna örnek olarak *Medhal-i Mûsikî*'de iki, *Telhîs-i Mûsikî*'de ise bir örnek bulunmaktadır. Bu ilâhiler ve notaları şunlardır:

GEVEŞT İLÂHÎ

Mecnûn'a Sordular Leylâ Nic'Oldu

Devri Hindî

Güfte: Yûnus Emre
Beste: ?

♩ = 152

Mec nu na sor du lar Ley lâ nic ol du
Ley lâ git ti a di dil ler de kal di

Be nim gön lüm sim di bir Ley lâ bul du

Yü rü Ley lâ Ley lâ ki ben Mev lâ yı bul dum

Nota 1: Leyla ve Mecnun ilahi.

*Mecnun'a sordular Leylâ nic' oldu
Leylâ gitti adı dillerde kaldı
Benim gönlüm şimdi bir Leylâ buldu
Yürü Leylâ ki ben Mevlâ'yı buldum*

*Ulu kuşlar yuva yaptı başımda
Ben Mevlâ'yı görür oldum düşümde
Var git Leylâ durma benim karşımda
Yürü Leylâ ki ben Mevlâ'yı buldum*

Medhal-i Mûsikî'nin 22 ve 23. sayfalarında yer alan ilâhinin kitaptaki orijinal adı “Leylâ ve Mecnun”dur. Biz gelenek üzere ilâhî güftesinin ilk satırı ile adlandırdık. Kitapta eser “Lâ Edrî” olarak belirtilmiş, güftesi iki kıta olarak verilmiştir. Mevcut metinden hareketle bu güftenin Yûnus Emre’ye âit olduğu anlaşılmaktadır. Güftenin ulaşabildiğimiz metninde bu iki dörtlük dışında Yûnus Emre’nin adının geçtiği şu dizeler yer almaktadır:

“Gel Yûnus bu sırlardan açılma
Hakk’ın lûtfun görüp gayra saçılma
İnâyet Hak olan yerden kaçınma
Yürü Leylâ ki ben Mevlâ'yı buldum” (Tatçı, 2008: 539)

Eserin orijinalinde bu eserin makamı Geveşt = La Minör olarak ifade edilmiştir. Yedi gezegene atfedilen yedi makamdan (heft-i ağaze) biri olan Geveşt (Gevaşt) makamının tarif edilen dizisi bugünkü

Rast makamı dizisiyle aynıdır. Müellif bu makamı arızasız olan La Minör tonuyla benzeştirerek notaya almış ancak donanımında herhangi bir değiştirici olmamasına rağmen eser içindeki Fa için natürel işareti kullanmıştır. Kitaplarında yer alan diğer Rast makamındaki eserlerde olduğu gibi Sol Majör tonda yazmaması ayrı bir soru işaretidir.

Toplam 9 ölçüden müteşekkil eserin usûlü (3+2+2) tartımıyla Devri Hindî, hızı bir sekizliğe 152 metronomdur. Müellif bu hızı Batı Müziğinde Allegro'ya karşılık gelen "Süratlı" kavramıyla belirtmektedir.

RAST ŞUĞUL

Cüd Bi Lutfik Yâ İlâhî

Müsemmen

Güfte: Ebû Bekîr Sıddîk
Beste: M. Râşid

♩ = 102

Cüd bi lut fik yâ i lâ hî men le - hû zâ dün ka lil

Müf li sün bi's sîd ki ye' tî in de ba bik ya ce lil
Lî ha bî bî kün şe fi î en ne hû saf hu'l ce mîl

Şafîr ÇAMEL

Nota 2: Lî Habîbî

*Cüd bi lûtfik yâ ilâhî men lehû zâdüün kalîl
Müflisün bi's-sıdkı ye'ti inde bâbik ya celîl
Lî habîbî kün şefî'î ennehû safhu'l-cemîl*

*Âfinî min külli dâin ve akzı annî hâcetî
İnne lî kalben sekîmen ente men yeşfi'l-alîl
Lî habîbî kün şefî'î ennehû lûtfü'l-celîl*

*Ente şâfi ente kâfi fi mehmâti'l-umûr
Ente rabbî ente hasbî entel lî ni'me'l-vekîl
Lî habîbî kün şefî'î ennehû husnün cemîl*

*Rabbî heb lî kenzüün fadlün ente vehhâbüün kerîmûn
A'tunî ma fi damîrî dellenî hayru'd-delîl
Lî habîbî kün şefî'î ennehû ni'me'l-vekîl*

Arap şair Muhammed b. Saîd Bûsirî'nin (ö.695/1296[?]) Peygamber Efendimiz için kaleme aldığı "El-Kevakib-üd-Dürriyye fi Medh-i Hayr-il-beriyye" (bilinen adıyla Kaside-i Bürde) adlı kasidesinin kimi nüshalarının başında Hz. Ebû Bekîr es-Sıddîk'a (R.A) atfedilen bir manzumeye yer verilmiştir. Dua niteliğindeki şiirin tamamı şöyledir:

Cüd bi lûtfik yâ ilâhî men lehû zâdüün kalîl
Müflisün bi's-sıdkı ye'ti 'inde bâbik ya celîl

Zenbühû zenbün 'azîmün fağfiri'z-zenbe'l-'azîm
İnehû şahsun garîbün müznibün 'abdün zelîlün

Minhü 'ısyânün ve nisyânün ve sehvün ba'de sehvün
Minke ihsânün ve fazlün ba'de i'tâi'l-cezîl

Kâle yâ rabbi zünûbî misle remlin lâ yü‘addü
Fe‘fu ‘annî külle zenbin fasfehi’s-safha’l-cemîl

Keyfe hâlî yâ ilâhî leyse lî hayru’l-‘ameli
Sûu a‘mâlî kesîrun zâdü tâ‘âtî kalîlün

Âfinî min külli dâin ve akzı annî hâcetî
İnne lî kalben sekîmen ente men yeşfi’l-‘alîl

Kul linârî ubrudî yâ Rabbi fî hakkî kemâ
Kulte kulnâ yâ nâru kûnî ente fî hakki’l-halîl

Ente şâfi ente kâfi fî mühimmatî’l-umûr
Ente rabbî ente hasbî entel lî ni‘me’l-vekîl

Rabbi heb lî kenzün fadlün ente vehhâbün kerîmûn
A‘tunî ma fî damîrî düllenî hayra’d-delil

Heblenâ mülken kebîran neccinâ mimmâ nehâfü
Rabbenâ iz ente kâdin ve’l-münâdî cebrâîl

Eyne Mûsâ eyne ‘îsâ eyne Yahyâ eyne Nûh
Ente yâ siddîku ‘âsin tüb ile’l-mevle’l-Celîl (Coşan, 1979, s.4)

Şiirin bazı beyitlerinin güfte olarak kullanıldığı bestekârı bilinmeyen Hüseyini makamındaki bir şuşulün var olduğu ve zikirlerde sıkça icra edildiği bilinmektedir. Ayrıca bu beyitler üzerine Hacı Faik Bey’in (ö.1891) de Düyek usûlünde ve Sabâ makamında bir bestesi de bulunmaktadır.

Medhal-i Mûsikî’nin 23 ve 24. sayfalarında “Lî Habîbî” adıyla yer verilen ilâhîde de Hz. Ebû Bekîr es-Siddîk Efendimize ait şiirin Rast makamında bestelendiği görülmektedir. Kitapta eser “ilâhî” olarak belirtilmiş olsa da, biz Arapça sözlerinden ötürü eseri “şuşul” olarak ifade etmeyi uygun gördük. Eserin bestekârı olarak ifade edilen “M. Râşid” hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Güftenin sonuna da Ebû Bekîr es-Siddîk hazretlerinin isminin baş harfleri olan “(E.B.S.)” yazılmıştır. Orijinal manzumede yer almayan “*Lî habîbî kün şefî‘î ennehû husnün cemîl*” dizesi eserde nakarat olarak kullanılmış, eserin adı da muhtemelen bu dizeye dayanarak “Lî Habîbî” olarak tertib edilmiştir.

Eserin makamı Rast = Sol Majör olarak ifade edilmiş, dolayısıyla donanımda da yalnızca Fa Diyez kullanılmıştır. Biz günümüz Türk Mûsikîsi nota sisteminde genel kullanıldığı haliyle donanımda Si için Koma Bemol, Fa için Bakiye Diyez kullandık.

Usûl her ne kadar “Sofyan” olarak belirtilse de, bu yanlış bir adlandırmadır. Zira eserin ölçüsü 8/8 olarak yazılmasının yanında, tartımı da (3+2+3) şeklinde tertib edilmiştir. Bu yanıyla eser “Müsemmen” usûlünün darblarına uyum sağlamaktadır. Bu yüzden eseri yeniden notaya alırken usulünü “müsemmen” olarak ifade ettik.

Toplam sekiz ölçüden müteşekkil eserin metronomu bir sekizlik nota için 105 metronomdur. Müellif bunu Allegro = Sür’atli olarak ifade etmiştir.

IRAK İLÂHÎ
Hak Şerleri Hayr Eyler

Sofyan

Güfte: İbrahim Hakkı Erzurûmî
Beste: ?

♩ = 72

Hak şer le ri hayr ey ler Â rif â nı sey ey ler Zan et me ki gayr ey ler

Â rif â nı sey ey ler Mev lâ Mev lâ Mev lâ gö re lim ney ler

Ne ey ler se ne ey ler se Ney ler se gü zel ey ler

Ş.ahin ÇAMLI

Nota 3:Hükm-i Yezdân

Zemin:

*Hak şerleri hayreyler,
Arif ânu seyreyler;
Zannetme ki gayreyler,
Arif ânu seyreyler;*

Nakarat:

*Mevlâ Mevlâ görelim neyler
Ne eylerse ne eylerse
Ne eylerse güzel eyler.*

*Gâh sâde û gâh rengîn,
Gâh hürrem û gâh gamgîn;
Gâh tab'ın eder sengîn,
Gâh hürrem û gâh gamgîn;
Nakarat*

*Her sözde nasîhat var,
Her işte ganîmet var;
Her nesnede zînet var,
Her işte ganîmet var;
Nakarat*

*Hep remz û işârettir,
Hep ayn-i inâyettir;
Hep gamz û beşâdettir,
Hep ayn-i inâyettir;
Nakarat*

Hükm-i Yezdân başlığıyla Telhîs-i Mûsikî'de yer alan bu eserin güftesi İbrâhim Hakkı Erzurûmî (ö.1780) Hazretlerine âit, "Tefvîznâme" olarak da bilinen şiirden alınmıştır. İlâhide şiirin dört kıtası verilmiş, bestekârı ise belirtilmemiştir. Tefvîznâme'nin tamamı şu şekildedir:

Hakk şerleri hayr eyler
Zann itme ki gayr eyler
Bilen anı seyr eyler
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Sen halk ile yorulma
İncitme gönül yıkma
Kalbinden ırag olma
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Sen Hakk'a tevekkül kıl
Teslîm ol ü râhat bul
Her işine râzı ol
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Hîç kimseye hôr bakma
İncitme gönül yıkma
Sen kendine yan çıkma
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Dime şu niçün şöyle
Yirindedir ol öyle
Ban sonuna seyr eyle
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Mü'min işi reng olmaz
Âkil huyu ceng olmaz
Ârif dili teng olmaz
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Hep işleri fâyıkdır
Birbirine lâyıkdır
Neylerse muvâfıkdır
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Kalbin Hakk'a berk eyle
Takdîrini derk eyle
Tedbîrini terk eyle
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Sen adli zulüm sanma
Teslîm ol oda yanma
Sâbr eyle sakın usanma
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Hôş sâbr-ı cemilimdir
Takdîr-i kefilimdir
Allah ki vekilimdir
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Dilden gamı dûr eyle
Cânınla huzur eyler
Tefvîz-i umûr eyle
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Hallak-ı rahîm oldur
Rezzak-ı Kerîm oldur
Fa'âl-i hakîm oldur
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Hakkın olıcak işler
Boşdur gam u teşvişler
Ol hikmetini işler
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Geh mu'tî vü geh mâni'
Geh zârr u geh nâfi'
Geh dâfi ü geh râfi'
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Bir kâdî-i hâcâtı
Kıl ana münâcâtı
Terk eyle murâdâtı
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Her kuluna her anda
Geh kahr u geh ihsânda
Her anda o bir şânda
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Bir işi murâd itme
Olduysa inâd itme
Hakk'dandır o redd itme

Geh bây eder ü miskin
Geh hurrem ü geh gam-gîn
Geh şûh u gehî sengin

Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Geh kalbini boş eyler
Geh hulkunı hûş eyler
Geh aşkına dûş eyler
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Her dilde anın adı
Her cânda anın yâdı
Her kuladır imdâdı
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Nâçâr olacak yerde
Nâgâh açar ol perde
Dermân eder ol derde
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Az ye az uyu az iç
Ten mezbelesinden geç
Dil gülşenine gel göç
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Geçmişle geri kalma
Müstakbele hem talma
Hâl ile dahi olma
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Her dem anı zikr eyle
Zeyrekliği koy şöyle
Hayrânlığı bul söyle
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Gel hayrete tal bir yol
Kendin unut anı bul
Koy gafleti hâzır ol
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Her sözde nasihat var
Her şeyde ne zînet var
He işde ganimet var
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Hep remz ü işâretdir
Hep gamz u beşâretdir
Hep 'ayn-ı 'inâyetdir
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Her söyleneni dinle
Ol söyledeni anla
Hûş eyle kabul cânla
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Bil elsine-i halkı
Aklâm-ı Hakk ey Hakkî
Öğren edeb-i hulkı
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Vallâhi güzel itmiş
Billâhi güzel itmiş
Tallahî güzel itmiş
Allah görelim nitmiş
Netmişse güzel etmiş
(Güneş, 2008: 365-373)

Eserin makamı müellif tarafından Irak=Re Majör olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla orijinal notasında donanımda Re Majör tonuna uygun olarak Fa Diyez ve Do Diyez değiştiricileri kullanılmıştır. Biz donanımda Si için Koma Bemol, Fa için Bakiye Diyez kullandık. Do notası için eserde gerekli olan değiştiricileri de eser içinde göstermeyi uygun bulduk.

Notaların yazımında bu ve benzeri karışıklıklara müellifin kitaplarında sıklıkla rastlanmaktadır. İlâhinin ardından müellifin yapmış olduğu değerlendirme de bu karışıklığın bir yansıması olarak görülebilir:

“Re’de karar veren Re majörler Yegâh veya Nevâ olurlarsa da sûret-i seyirleri ve kararları itibariyle Irak ve Evc ve Ferahnâk ve Hicaz ve Hümâyün da olabilirler. Bazı Hicaza âit ağazeleri Si Bemol üzerinden notaya çekener sebebini beyân buyurlarsa bizi ikâz ederler.” (M. Sahib, Telhîs-i Mûsikî, 1330: 51)

Bu yorumdan anlaşılacağı üzere, müellif eserin makamına en yakın Batı Müziği tonunun kullanılması gerektiğini, dolayısıyla içinde Do Diyez bulunan Hicaz makamının da Re Majör tonunda yazılması gerektiğini savunmaktadır. Türk Mûsikîsi nota sisteminin günümüzde bile hala tartışılır bir konu olduğu göz önünde bulundurulsa, o dönem eserlerinde benzer karışıklıklara sıkça rastlanması anlaşılır hale gelmektedir.

Eser Sofyan usulündedir ve toplam sekiz ölçüden müteşekkildir. Eserin hızı müellifin “Âhestemsi” olarak adlandırdığı bir dörtlüğe 71 metronomdur. “Âhestemsi” kavramı müellif tarafından Batı Müziğindeki “Larghetto”ya karşılık olarak kullanılmaktadır.

SONUÇ

Sâhibzâde Mehmed Şevket Efendi’ye ait “Medhâl-i Mûsikî” ve “Telhîs-i Mûsikî” kitaplarında yer alan dîni mûsikîmize ait eserler şunlardır:

1. Geveşt İlâhi – *Mecnûnâ Sordular Leylâ Nic’Oldu* (Usûl: Devr-i Hindî, Güfte: Yunus Emre, Beste: Bilinmiyor)
2. Rast Şuğul – *Cüd Bi Lutfık Yâ İlâhî* (Usûl: Müsemmen, Güfte: Ebû Bekîr Sıddîk, Beste: M. Râşid)
3. Irak İlâhi – *Hak Şerleri Hayr Eyles* (Usûl: Sofyan, Güfte: İbrahim Hakkı Erzurûmî, Beste: Bilinmiyor)

Eserler sayıca az olmakla birlikte gün ışığına yeni çıkıyor olmaları yanı sıra önemlidir. Güfteler birçok eserde kullanılmış olsa da bestelere repertuar kaynaklarında daha önce rastlanmamıştır. Bu yanı sıra eserlerin Dîni Mûsikîmize bir nebze de olsa katkı sağladığı, benzer çalışmalarla çalışılmamış başkaca eserler açığa çıkacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maârif Nezâreti Mektubi Kalemi, 1174/64.

Erhan Özden, “Osmanlı Maârifi’nde Okutulan Mûsikî Kitapları”, *Rast Müzikoloji Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 1, (Bahar 2013), s.78.

Mahmud Esad Coşan, “Hz. Ebubekir’in Bir Şiiri”, *Diyanet Gazetesi*, 15 Haziran 1979, sy. 215, s.4.

Mustafa Güneş, **Tıpkı Basım ve Yeni Harflerle Erzurumlu İbrahim Hakkı Dîvânı**, Sahhaflar Kitap Sarayı, Dîvânlar Serisi-8, İstanbul, 2008, s.365-373.

Mustafa Tatcı, **Yûnus Emre Dîvân - Risâletü’n Nushiyye**, H Yayınları Mustafa Tatcı Kitaplığı:12, İstanbul 2008, s.539.

Mehmed Sâhib, **Mebâdî-i Mûsikî**, İstanbul: Mîzân-ül Hukuk Matbaası, 1326.

Mehmed Sâhib, **Medhal-i Mûsikî**, İzmir: Âheng Matbaası, 1330.

Mehmed Sâhib, **Telhîs-i Mûsikî**, İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası

Ekler:

1) Leylâ ve Mecnun adlı eserin orijinal notası ve sözleri. (Medhal-i Mûsikî, s.22-23)

۱۰ لیلی و مجنون ۱۰
الهی . (لاادری)

مقام کواشت = لامینور اصول دورتهندی = $\frac{7}{8}$

Couplet زمین
دی اوانیجه لای لمر دی صورنه نو بی
دی قال ده لمر دادی آدی کیت لای

سرعتلی ۱۰۲ = Allegro
f

زمین

دی بوا لای بریدی شه لم کوکنم
Refrain میان

دم بوا بی لای مو بن که لای لای رو یو
fin

زمین

مجنونه صور دیلر : لیلانیجه اولدی ؟
لیلا کیتدی : آدی دلرده قالدی .

بیم کوکلم شمدی بر لیلای بولدی .
یورو لیلاکه بن مولایی بولدم .

— ۲ —

اولو قوشلر بوا یاپدی باشمده !
بن مولایی کورور اولدم دوشمده !
وار کیت لیلای طورمه بیم قارشمده !
یورو لیلاکه بن مولایی بولدم !

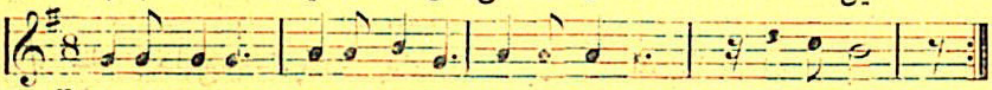
2) *Lî Habîbî* adlı eserin orijinal notası ve sözleri. (Medhal-i Mûsikî, s.23-24)

۱۱ لى حېبى ۱۱

مقام راست = سول ماجور الهمى . م راشد اصول صوفيان = ۸

Allegro زمین سرعتلى ۱۰۲ =

ليل ق ن د ز ا له من عى لا ا يا فك لط ب جد

p

ليل ج يا بك باد عندا تى يا ق صد بالصس ا مفا
يل ج ج ح ن ن ص ه از مى نيه ش كن بي بي ح لى

زمین fin

جد باطنك يا ا همى من له زاد قليل . مفلس بالصدق يا تى عندا بك يا ليل !
لى حېبى كن شغيبى انه صفح الجليل .

— ۲ —

عافى من كل داء واقض عنى حاجتى . ان لى قلماً سقيماً انت من يشقى العليل .
لى حېبى كن شغيبى انه لطف جليل .

— ۳ —

انت شاقى انت كافي فى مهمات الامور . انت ربى انت حسبي انت لى نم الوكيل .
لى حېبى كن شغيبى انه حسن جميل .

رب هبلى كنتر فضل انت وهاب كريم . اعطنى ما فى ضميرى دلنى خير الدليل
لى حېبى كن شغيبى انه نم الوكيل (ا. ب ص.)
(م . ر)

3) Hükm-i Yezdân adlı eserin orijinal notası ve sözleri. (Telhîs-i Mûsikî, s.49-50-51)

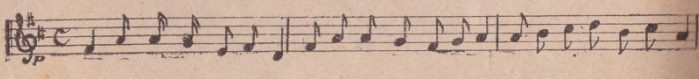
۲۰ حکم یزدان ۲۰

الهی

مقام عراق = ره ماجور اصول دو یوک = G

لرایه غیر کیم مه ایظن لر ای سیر فی آرف عا لر ای خیر ری لشر حق

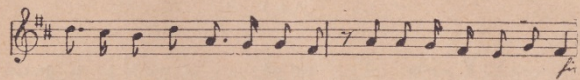
آهسته موی. م=۷۲

لر نیلم ده کو لا مر لی مو لی مو لر ای سیر فی آرف عا

لر ای زل کو سه لر نه ای سه لر ای نه سه لر ای نه

زمین

۱

حق شمر لی خیر ایلر . عارف آنی سیر ایلر .
ظن ایتمه کیم غیر ایلر . عارف آنی سیر ایلر .
تقرات
مولی ! مولی ! مولی کوردلم نه ایلر .
نه ایلر سه ! نه ایلر سه ! نه ایلر سه کوزل ایلر .

۲

گاه ساده وکه رنگین : گاه خرم وکه غمکین .
گاه طبعک ایدر سنگین : گاه خرم وکه غمکین . (تقرات)

۳

هر سوزده نصیحت وار : هر ایشده غنیمت وار .
هر نسنده زینت وار : هر ایشده غنیمت وار . (تقرات)

۴

هپ رمز وشارتدر : هپ عین عنایتدر .
هپ غمز ویشارتدر . هپ عین عنایتدر . (تقرات)

[۱ . حق]

رده قرار ویرن ره ماجور لر یکاه ویانوا اولور لر سه ده صورت سیر لری
و قرار لری اعتبار یله عراق و اوج وفر حناک و حجاز و هایون ده اوله بیلور لر . بعض حجازه
عاند آغاز لری سی بمول اوزرندن نوطیه چکنلر سببی بیان بیور لر سه بزى
ایقاظ ایدر لر .

4) Hz. Ebû Bekir Es Sıddık'a atfedilen kaside (Coşan, 1979, s. 4)

